

Marta Sośnicka

e-mail: 182359@student.ue.wroc.pl

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Wpływ wybranych czynników społeczno-ekonomicznych na rynek książki w Polsce

DOI: 10.15611/2024.53.6.11

JEL Classification: C38, C83, D91, Z11

© 2024 Marta Sośnicka

Praca opublikowana na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0). Skrócona treść licencji na <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.pl>

Cytuj jako: Sośnicka, M. (2024). Wpływ wybranych czynników społeczno-ekonomicznych na rynek książki w Polsce. W: A. Grześkowiak, P. Peternek (red.), *Zastosowanie metod ilościowych w ekonomii i finansach* (s. 163-178). Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

Streszczenie: Celem artykułu jest zbadanie jakie czynniki społeczno-ekonomiczne wpływają na rynek książki w Polsce, na którym od kilku lat obserwowany jest kryzys. Badanie oparto na analizie dostępnej literatury, a także przeprowadzono ankietę internetową dotyczącą zachowań konsumenckich wśród osób, które lubią czytać. Zaprezentowano odpowiedzi respondentów, a następnie na ich podstawie przeprowadzono analizę z użyciem modelu regresji liniowej oraz modelu logitowego, zależności nieliniowych, a także wielowymiarowej analizy korespondencji wraz z analizą skupień metodą Warda. Badanie ankietowe wykazało, że przyczyną malejącego popytu na książki nie jest jedynie ich rosnąca cena, ale głównie tryb życia ludzi, którzy przez pracę i obowiązki domowe nie mają już czasu na czytanie.

Słowa kluczowe: rynek książki, czytelnictwo, książka, analiza zależności, analiza korespondencji, metoda Warda

1. Wstęp

Trudno byłoby wyobrazić sobie życie bez czytania, jest to podstawowa umiejętność, bez której człowiek nie byłby zdolny do normalnego funkcjonowania. Jednak dla niektórych czytanie może być czymś więcej – drogą do rozwoju myśli i umiejętności. Czytelnictwo według M. Skwarnickiego (1960, s. 252) „(...) jest procesem społecznym polegającym na zaspokojeniu potrzeb kulturalnych, naukowych i rozrywkowych ludzi poprzez przyswajanie sobie przekazywanego w piśmie dorobku myśli i ducha ludzkiego”.

Książka jest powszechnie znanym symbolem mądrości, jednak jej znaczenie słabnie na tle nowoczesnych technologii. Dzisiaj można znaleźć ją nie tylko w jej tra-

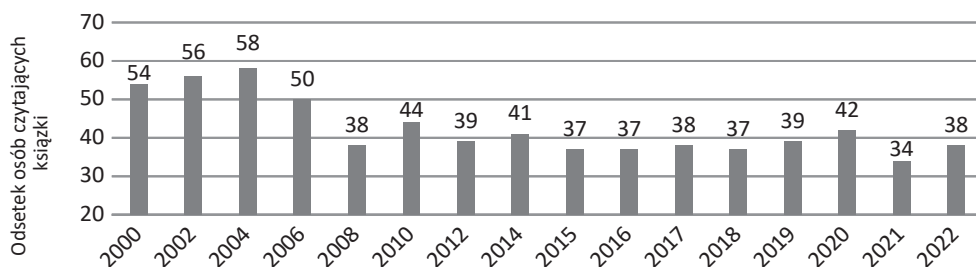
dycyjnej papierowej formie, ale również w wersji elektronicznej (e-book) i mówionej (audiobook). W ostatnich latach uległa zmianie nie tylko forma książki, ale także sposób życia ludzi. Rozwinął się rynek Video on Demand, czyli wideo na życzenie (w skrócie: VOD). Oglądanie filmów i seriali stało się jedną z form spędzenia wolnego czasu, którego przeważnie brakuje w dniu pełnym pracy i obowiązków domowych, co przekłada się na coraz rzadsze sięganie po lekturę.

Istnieje wiele czynników, które przyczyniają się do zamykania bibliotek publicznych i wydawnictw. Kryzys na rynku wydawniczym, zwanym także rynkiem książki lub księgarskim, trwa już od kilku lat. Można by sądzić, że książka, która jest obecna od wielu wieków, zajmuje bezpieczną pozycję i nie istnieje żadne ryzyko jej zniknięcia w przyszłości.

Niniejszy artykuł skupia się na zbadaniu, jakie czynniki wpływają na rynek wydawniczy. Przedstawiono obecną sytuację na rynku książki w Polsce oraz wyniki ankiety internetowej przeprowadzonej na przełomie roku 2022 i 2023 wśród osób, które deklarują, że lubią czytać. Celem badania ankietowego była analiza zachowań konsumenckich, dostępności finansowej i materialnej dotyczącej czytelnictwa oraz korzystania z usług VOD, a także zbadanie, czy istnieje zależność pomiędzy wydatkami na wskazane formy aktywności.

2. Rynek książki

Liczba osób czytających w Polsce z każdym rokiem maleje. Biblioteka Narodowa przeprowadza cyklicznie sondaż na ogólnopolskiej, reprezentatywnej próbie składającej się z Polaków powyżej 15. roku życia. Odsetek ankietowanych, którzy odpowiedzieli, że w ciągu ostatniego roku przeczytali przynajmniej fragment jednej książki papierowej lub elektronicznej wynosi 38%. Ze względu na reprezentatywność próby badawczej można stwierdzić, że stan czytelnictwa w Polsce, czyli odsetek osób czytających, wynosił 38% i utrzymuje się na tym poziomie od 2008 roku, w którym to odnotowano znaczny spadek w stosunku do poprzedniego badania (Zasacka i Chymkowski, 2023). Ze względu na szeroką definicję czytelnictwa faktyczny jego poziom może być przeszacowany i osób, które regularnie czytają, jest prawdopodobnie mniej. W 2020 roku, w którym rozpoczęła się pandemia koronawirusa, odnotowano najwyższy od 10 lat odsetek osób czytających, kształtujący się na poziomie 42%, natomiast w 2021 wskaźnik ten był najniższy od początku XXI w. i wynosił zaledwie 34%. Poziom czytelnictwa w Polsce na przestrzeni lat zaprezentowano na rysunku 1. Chwilowy wzrost w 2020 roku był spowodowany całkowitą zmianą sposobu funkcjonowania społeczeństwa. Towarzyszący pandemii kryzys gospodarczy, rosnąca liczba zwolnień pracowniczych oraz obostrzenia sprawiły, że ludzie cały czas przebywali w swoich domach zmuszeni do rezygnacji ze spotkań i niektórych aktywności. Znaleźli oni wtedy czas i motywację do sięgnięcia po książkę.

Rys. 1. Poziom czytelnictwa w Polsce w latach 2000-2022

Źródło: opracowanie na podstawie badań Biblioteki Narodowej.

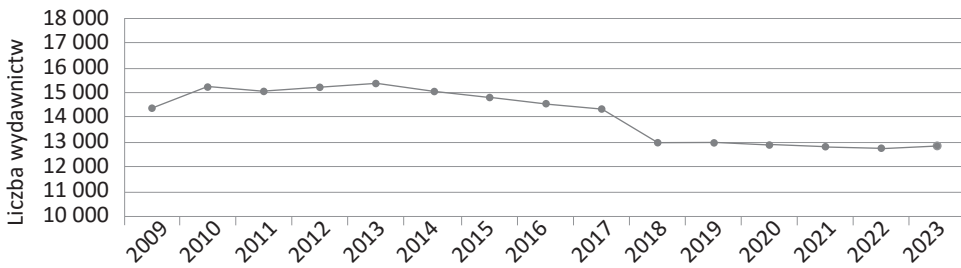
Badanie Biblioteki Narodowej w 2021 i 2022 roku wykazało, że istotnym czynnikiem wpływającym na czytelnictwo jest, m.in. sytuacja finansowa. W grupie osób, które nie mają problemów finansowych i są w stanie oszczędzać na przyszłość, 64% z nich przeczytało co najmniej jedną książkę. W grupie, której starcza pieniędzy jedynie na bieżące wydatki – 48%, wśród osób żyjących oszczędnie – 36%, bardzo oszczędnie – 28%, natomiast w grupie ludzi deklarujących, że pieniędzy starcza za ledwie na podstawowe potrzeby – tylko 17% przeczytało co najmniej jedną pozycję (Zasacka i Chymkowski, 2022).

Kolejnym ważnym aspektem czytelnictwa jest źródło, z którego pochodzą książki. Jedynie 13% ankietowanych w badaniu Biblioteki Narodowej wskazało, że korzysta z możliwości bezpłatnego wypożyczenia książek z biblioteki publicznej. Najczęściej czytelnicy kupują egzemplarze – 39% respondentów (Zasacka i Chymkowski, 2022).

Oprócz Biblioteki Narodowej analizą czytelnictwa zajmuje się również Polska Izba Książki współpracująca z portalem internetowym Lubimyczytac.pl. Instytucje te od 2016 roku przeprowadzają badanie ankietowe „Czytelnicy w sieci”, w którym każdy może wziąć udział. W 2022 roku respondenci najczęściej korzystali z księgarń internetowych (59% ankietowanych), sieciowych księgarń stacjonarnych (49%) oraz bibliotek (43%). Jedynie 10% odpowiadających przyznało, że głównym źródłem są niesieciowe księgarnie stacjonarne, 39% respondentów nie odwiedza ich, a 20% uważa ich istnienie za nieważne (Instytutksiązki.pl, 2022). Wyniki badania dowodzą, w jak ciężkiej sytuacji znalazły się lokalne księgarnie. Przyczyną tego stanu rzeczy jest dominowanie na rynku sieci sklepów, m.in. Empiku, oraz malejący popyt na książki.

Nie tylko księgarnie niesieciowe znajdują się w niekorzystnym położeniu, kryzys obejmuje także wydawnictwa. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego [GUS] w 2017 roku funkcjonowało 14 375 przedsiębiorstw wydawniczych, natomiast w 2018 już tylko 13 004, co stanowi największy spadek w XXI wieku na poziomie 9,54%. Wysoka liczba wydawnictw na początku tego okresu była spowodowana zniesieniem cenzury w 1990 roku (Dobrołęcki i Waszczyk, 2015). Po

jej likwidacji ludzie poczuli wolność i potrzebę czytania, co wiązało się z zakupem nowych egzemplarzy. Przedsiębiorcy widząc rosnący popyt na to dobro, zakładali działalność wydawniczą i publikowali książki w ogromnych nakładach. W niektórych przypadkach produkcja przewyższała nawet trzykrotnie zapotrzebowanie na dany tytuł (Klukowski i Tobera, 2013). Na rysunku 2 można zauważyć tendencję malejącą, która utrzymywała się od 2013 do 2022 roku. W 2023 roku liczba wydawnictw wynosiła 12 850 i jest to o 85 więcej niż w poprzednim roku, co stanowi wzrost na poziomie 0,67%.

Rys. 2. Liczba przedsiębiorstw zajmująca się działalnością wydawniczą

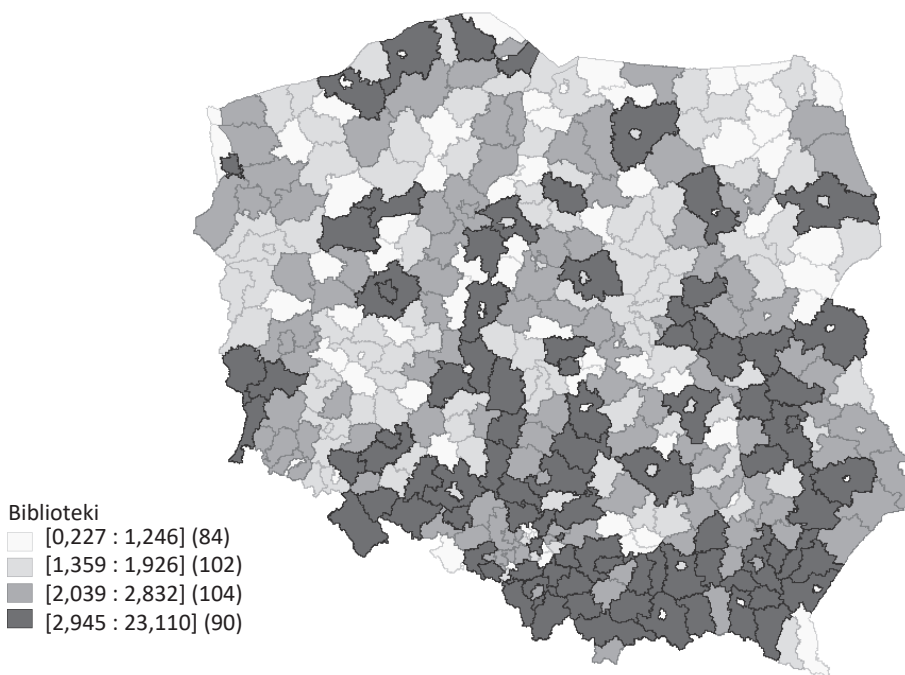
Źródło: opracowanie na podstawie danych GUS.

Malejąca liczba wydawnictw wiąże się ze spadającym poziomem czytelnictwa i z rosnącymi kosztami wydania pojedynczego egzemplarza. Ceny niektórych materiałów produkcyjnych w 2021 roku drastycznie wzrosły, w tym tektury introliigatorskiej o 100%, a papieru o prawie 40%. Ponadto wydawnictwa mają problem z dostępnością materiałów drukarskich oraz zatrudnieniem pracowników. Wszystkie te czynniki przekładają się na wzrost ceny książki dla docelowego klienta (Rynek-ksiazki.pl, 2022), co według badania przeprowadzonego przez A. Bernala (2014) skutecznie zniechęca do zakupu.

Bezpłatnym źródłem dostępu do książki jest biblioteka publiczna, jednak nie zawsze czytelnik znajdzie interesujący go tytuł, a ponadto biblioteki w Polsce nie są równomiernie rozmieszczone, zatem może to również ograniczać możliwości wypożyczenia. Na rysunku 3 zaprezentowano kartogram utworzony za pomocą metody kwantylowej dla czterech klas. Przedstawia on liczbę bibliotek i filii w przeliczeniu na 10 000 mieszkańców danego powiatu w 2021 roku na podstawie danych GUS.

Na rysunku 3 widać dysproporcję w rozmieszczeniu bibliotek w miastach na prawach powiatu oraz sąsiadujących z nimi powiatami niemiejskimi. Wynikać to może z istotnej różnicy gęstości zaludnienia między tymi rodzajami powiatów, ponadto biblioteki zlokalizowane w wielkomiejskich ośrodkach są przeważnie zaopatrzone w większe księgozbiory, a więc są dostępne dla większej liczby czytelników. Na podstawie utworzonego kartogramu można również dostrzec różnicę między częścią południową, w której powiaty przeważnie należą do najbardziej dostępnej klasy,

a częścią północną, w której liczba bibliotek jest niewystarczająca w stosunku do liczby mieszkańców. Ze względu na ograniczoną możliwość wypożyczania książek czytelnicy mieszkający na obszarze północnym mogą czytać mniej.

Rys. 3. Liczba bibliotek i filii na 10 000 mieszkańców powiatu w 2021 roku

Źródło: opracowanie na podstawie danych GUS.

Rynek książki, jak i jego uczestnicy zmagają się z wieloma trudnościami. Do najważniejszych należą rosnące koszty produkcji i deficyt materiałów drukarskich, niski dostęp do wypożyczalni w północnej części Polski, malejące zainteresowanie książką, brak czasu, a także rozwój konkurencyjnych rynków.

3. Wykorzystane metody badawcze

W celu zbadania zachowań konsumenckich czytelników posłużono się metodą ankietową. Postanowiono także zbadać, czy istnieje zależność między wydatkami na czytanie a oglądaniem filmów lub seriali jako substytucyjnymi formami spędzania czasu. Kwestionariusz został utworzony za pomocą Google Forms, a następnie udostępniony w mediach społecznościowych. Okres zbierania odpowiedzi trwał od listopada 2022 do marca 2023 roku. Badaną grupę stanowili czytelnicy w znaczeniu osób, które zadeklarowały, że lubią czytać książki. Respondenci wypełniali

kwestionariusz indywidualnie i bez pomocy ankietera. Próba nie jest reprezentatywna, gdyż czytelnicy nie mają równego dostępu do Internetu, a tym bardziej do mediów społecznościowych. Problematiczne jest również określenie rzeczywistej wielkości populacji osób lubiących czytać w Polsce. Uzyskano 933 anonimowych odpowiedzi, które zostały poddane analizie przy pomocy programów Microsoft Excel i Statistica.

Analiza odpowiedzi ankietowanych została podzielona na dwie części. W pierwszej z nich zbadano podstawowe charakterystyki respondentów, natomiast w drugiej części skupiono się na zbadaniu czynników wpływających na zakup książek. W tym celu użyto modelu regresji liniowej, modelu logitowego, analizy zależności nieliniowej oraz analizy korespondencji.

Celem wielowymiarowej liniowej funkcji regresji było określenie wpływu wybranych zmiennych niezależnych na zmienną zależną, większość z nich stanowiły zmienne binarne. Parametry oszacowano za pomocą klasycznej metody najmniejszych kwadratów, w której dąży się do zminimalizowania odchyień wartości empirycznych od teoretycznych (Kukuła i in., 2009). Oceniono dopasowanie funkcji za pomocą współczynnika determinacji oraz zbadano istotność modelu za pomocą testu F, wykorzystując iloraz średniego kwadratowego odchylenia regresyjnego i losowego (Aczel i Sounderpandian, 2018). Po oszacowaniu współczynników regresji sprawdzono istotność wpływu poszczególnych zmiennych za pomocą testu *t*-Studenta opartego na odchyleniach standardowych estymatorów parametrów strukturalnych (Piłatowska, 2008). Zmienne, które nie były istotne, nie zostały wyeliminowane z modelu, ponieważ celem budowania modelu nie była predykcja, ale zbadanie wpływu wybranych cech na zmienną zależną.

Większość zmiennych pochodzących z ankiety miała charakter niemierzalny, wykorzystano więc model regresji logistycznej do określenia prawdopodobieństwa zajścia danego zjawiska oraz czynników wpływających na nie. Parametry wyznaczono w oparciu o metodę największej wiarygodności, w której dąży się do zmaksymalizowania prawdopodobieństwa otrzymania wyników zgodnych z zaobserwowanymi. Otrzymane współczynniki informują o tym, czy wzrost wartości danej cechy wpływa na zwiększenie, czy zmniejszenie szansy wystąpienia badanego zjawiska. Model został zweryfikowany poprzez wskaźniki oparte na funkcji wiarygodności oraz statystykę χ^2 . Sprawdzono również istotność parametrów za pomocą testu *t*-Studenta i testu Warda. Dodatkowo przeprowadzono analizę trafności klasyfikacji, opierając się na wskaźniku globalnym i indywidualnym. Ponadto sprawdzono za pomocą miernika Huberty'ego, czy predykcja na podstawie modelu jest bardziej korzystna w stosunku do losowego przypisania (Grześkowiak, 2006).

Sprawdzono również, czy istnieją istotne zależności pomiędzy wydatkami na przypuszczalnie substytucyjne aktywności. W tym celu posłużono się testem niezależności χ^2 . Utworzono tablicę z liczebnościami empirycznymi i na jej podstawie oszacowano liczebności teoretyczne oraz obliczono statystykę χ^2 . Przyjęcie hipotezy zerowej świadczy o niezależności zmiennych (Rusnak, 2003). Kolejnym sposobem

sprawdzenia wzajemnego wpływu obu zmiennych było obliczenie współczynnika tau Kendalla. Jest to miara zależności oparta na różnicy prawdopodobieństwa wystąpienia jednoczesnych zmian wartości zmiennych w tym samym lub w przeciwnym kierunku, a im większa jego wartość bezwzględna, tym silniejsza jest korelacja między nimi (Malevergne i Sornette, 2006).

Aby znaleźć współwystępowanie kategorii, posłużono się wielowymiarową analizą korespondencji, w której dąży się do zredukowania liczby wymiarów. Współrzędne obliczane są na podstawie złożonej macierzy znaczników, analizę prowadzi się, opierając się na różnicach między położeniem punktów wskazujących na poszczególne cechy. Ich bliskie sąsiedztwo świadczy o jednoczesnym występowaniu cech. Liczbę wymiarów można wybrać na podstawie skumulowanego procentu bezwładności, dla których udział inercji jest wysoki, a zwiększenie wymiaru nie powoduje dużego wzrostu. Alternatywnym sposobem identyfikacji odpowiedniego wymiaru jest znalezienie momentu na wykresie wartości własnych, po którym nie występują gwałtowne spadki (Stanimir, 2012). Aby zwizualizować wyniki analizy korespondencji, skorzystano z analizy skupień, stosując metodę Warda, która łączy w grupy obiekty o podobnych wartościach zmiennych wynikające z odległości euklidesowych pomiędzy współrzędnymi. Po każdym połączeniu ponownie obliczane są odległości z uwzględnieniem nowo powstałych grup. Procedura powtarzana jest do momentu połączenia wszystkich obiektów w jedno skupienie (Balicki, 2013).

4. Wyniki badania ankietowego

4.1. Statystyki opisowe poszczególnych pytań kwestionariusza

Ankiętę internetową prowadzoną na przełomie 2022 i 2023 roku wypełniły 933 osoby. Składała się z 34 pytań. Wypełnić ją mogła każda osoba lubiąca książki i posiadająca dostęp do mediów społecznościowych, na których ankieta była udostępniona.

Grupę respondentów tworzyło 844 kobiet i 49 mężczyzn. 25% najmłodszych respondentów stanowiły osoby do 23. roku życia, natomiast 25% najstarszych przekroczyło 38 lat. Mediana wieku kształtowała się na poziomie 29,5 lat. Największą część respondentów stanowiły osoby pracujące (50,70%), studenci (19,40%), osoby pracujące i jednocześnie uczące się (15,86%), a także osoby niepracujące (8,47%) i uczniowie (5,57%). Najwięcej osób ukończyło studia magisterskie (38,16%) i posiadało średnie wykształcenie (35,16%). Najczęściej respondenci mieszkali na wsi (26,69%) lub w mieście powyżej 500 000 mieszkańców (24,97%). Ankietowani uważali swoją sytuację finansową przeważnie jako dobrą (43,84%) lub przeciętną (39,76%), natomiast w kwestii sytuacji rodzinnej były to głównie osoby będące w związku formalnym lub nieformalnym i nieposiadające dzieci (32,80%).

Osoby czytające lubią również oglądać filmy i seriale. Stanowią oni 90,53% ankietowanych, a wśród nich wyróżnia się grupa oglądająca tylko wybrane pozycje (44,31%). Najmniejszy odsetek stanowili ludzie, którzy starają się unikać tej czynno-

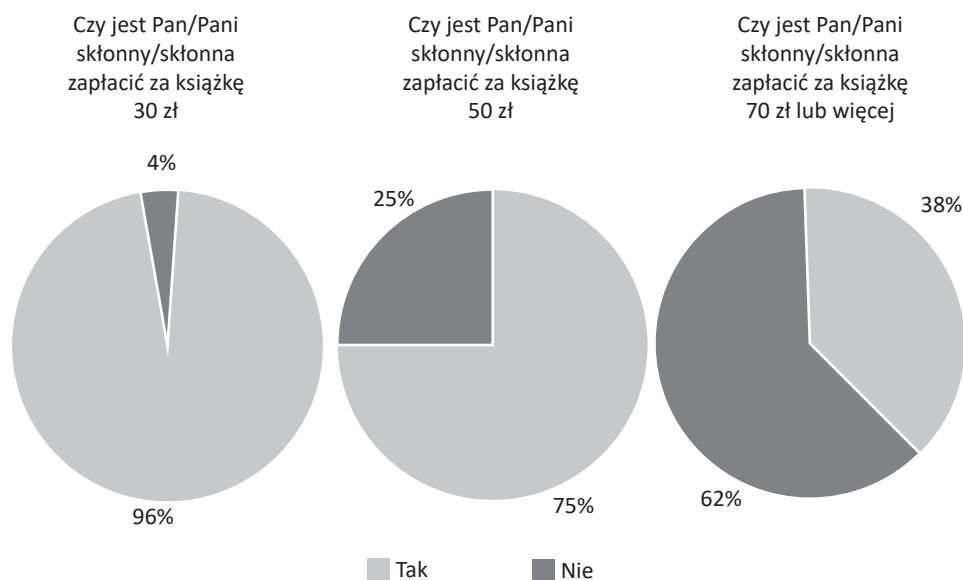
ści (1,82%). Osoby oglądające filmy i seriale przynajmniej raz w tygodniu stanowią 78,67% respondentów, a rzadziej niż raz w miesiącu – 5,79%. 70,28% ankietowanych odpowiedziało, że poświęca dokładnie tyle czasu, ile chce na oglądanie filmów i seriali, 23,61% chciałoby robić to częściej, a jedynie 6,33% wołałoby ograniczyć czas spędzany na tym. Jako najczęstszy powód ograniczania oglądania podawano brak czasu spowodowany obowiązkami domowymi (15,97%), pracą (12,33%), spędzaniem czasu z rodziną i przyjaciółmi (10,29%) oraz nauką (9,22%). Ograniczenia techniczne były powodem tylko dla 0,96% respondentów, natomiast finansowe dla 0,86%. W dzisiejszych czasach oglądanie stało się mobilne. Można to robić nie tylko w domu, korzystając z telewizora, ale wystarczy posiadać telefon z dostępem do Internetu i serwisów VOD. Wśród ankietowanych 89,48% korzysta właśnie z tego typu usług, z czego najczęściej respondenci korzystają z Netflixa (79,21%), HBO (37,83%) i Disney+ (34,73%). 64,95% respondentów płaci za dostęp do bazy filmów i seriali, najczęściej ok. 15-30 zł miesięcznie (17,70%), natomiast 25,50% ogląda je bezpłatnie.

Badanie ankietowe dotyczyło wyłącznie osób, które lubią książki. Dla 60,02% z nich czytanie jest jedną z pasji. Dla 24,65% respondentów jest to duża przyjemność, natomiast 15,33% lubi czytać tylko wybrane pozycje. Codziennie czyta 39,12% osób i jest to najczęściej wybierana odpowiedź. Przynajmniej średnio raz w tygodniu czyta 81,57% ankietowanych, a rzadziej niż raz w miesiącu – 5,68%. Zaledwie 0,64% osób przyznało, że chciałoby ograniczyć czas spędzony na tym, 26,37% uważa, że czyta wystarczająco, a 49,20% chciałoby przeznaczyć więcej czasu na książki. 62,40% respondentów wskazało jako przyczynę ograniczenia swoich chęci częstszego czytania obowiązki domowe, 54,70% – pracę, natomiast 40,52% – spędzanie czasu z rodziną i przyjaciółmi. Często wskazywano również na problemy z koncentracją, brak motywacji i zmęczenie. Do najrzadszych powodów należały problemy zdrowotne oraz brak dostępności materialnej lub ograniczenia finansowe, zatem głównym czynnikiem niesięgania po książkę jest brak czasu.

W ciągu roku ankietowani czytają średnio 31,36 książek, przy czym 50% z nich czyta więcej niż 21,17 tytułów. 25% ankietowanych nie czyta więcej niż 8,65 książek rocznie, a 25% najbardziej oddanych czytelników czyta powyżej 47,9 pozycji. Najczęściej respondenci odpowiadali, że czytają więcej niż 50 książek rocznie (19,82%), od 6 do 10 (12,97%) i od 3 do 5 (10,83%). Według badań Biblioteki Narodowej pandemia COVID-19 spowodowała tymczasowy wzrost stanu czytelnictwa. Dla większości respondentów (61,47%) jednak nie wywarła ona żadnego wpływu, natomiast dla 38,26% ten okres skłonił do sięgnięcia po książkę, z kolei 15,97% ankietowanych wciąż czytało więcej niż przed lockdownem.

Najistotniejsze w badaniu są preferencje zakupowe czytelników. 45,98% uczestników ankiety zdecydowanie woli kupować nowe książki ze sklepu, 27,22% wypożyczać z biblioteki, natomiast 10,50% woli kupić używane książki. Najczęściej ludzie przeznaczają w ciągu miesiąca średnio do 50 zł na zakup książek, jednak najwięcej – 29,26% badanych – nabywa książki okazjonalnie i ciężko jest im określić miesięczne

wydatki, a 12,43% nie kupuje ich wcale. Ankietowani przeciętnie kupują prawie 20 książek w ciągu roku. Największa grupa osób odpowiedziała, że kupuje ich od 11 do 20 (23,3%). Mediana kształtuje się na poziomie 13,59 zakupionych książek na rok.

Rys. 4. Skłonność do zakupu książki w zależności od jej ceny

Źródło: opracowanie własne.

Cena pojedynczego nowego egzemplarza wynosi ok. 50 zł, a jej dalszy wzrost jest nieunikniony (Awolusi, 2023). Inflacja jest jedną z przyczyn ograniczania wydatków na dobra, które nie są niezbędne. 44,26% respondentów prawdopodobnie ograniczy wydatki związane z subskrypcją serwisów VOD oraz z zakupem książek. Wydawnictwa, księgarnie i czytelnicy od kilku lat usiłują wynegocjować z rządem przyznanie zerowego VAT-u, jednak nieskutecznie i ciągle obowiązuje 5% (Awolusi, 2023). Ankietowanym zadano zatem pytanie o skłonność do zapłacenia za interesującą ich książkę daną cenę. Wyniki przedstawiono na rysunku 4. Gdyby egzemplarz książki kosztował poniżej średniej – 30 zł, 96,36% ankietowanych zdecydowałoby się na jej zakup, gdyby 50 zł – już tylko 74,81% osób zgodziłoby się na to, natomiast 61,95% badanych zrezygnowałoby z zakupu, gdyby interesująca ich książka kosztowała 70 zł lub więcej. Wraz ze wzrostem ceny maleje chęć do zakupu nowej pozycji, zatem jeśli książka dalej będzie drożeć pogorszy to sytuację na rynku wydawniczym.

4.2. Badanie wpływu wybranych czynników na zachowania konsumenckie

Rynek książki znajduje się obecnie w kryzysowej sytuacji. Z jednej strony koszt wytworzenia pojedynczego egzemplarza wzrasta oraz potrzebne materiały są mniej

dostępne, co przekłada się na końcową cenę dla czytelnika. Z drugiej strony popyt spada ze względu na tryb życia społeczeństwa i spadający poziom czytelnictwa.

Postanowiono sprawdzić, jakie czynniki wpływają na liczbę kupowanych książek drukowanych. W tym celu zbudowano model liniowy, opierając się na odpowiedziach uzyskanych w ankiecie. Do analizy przyjęto zmienne binarne: trwająca nauka i praca, posiadanie wykształcenia średniego lub wyższego, mieszkanie w mieście, co najmniej dobra sytuacja finansowa, wychowywanie dzieci, bycie w związku formalnym lub nieformalnym, częste i bardzo częste oglądanie filmów lub seriali, korzystanie z serwisów VOD, opłacanie subskrypcji serwisów VOD oraz korzystanie z biblioteki. Zmiennymi ilościowymi w modelu były wiek i liczba czytanych książek w ciągu roku. Pozostawiono zmienne, które nie są istotne statystycznie na żadnym sensownym poziomie, jednak są ważne z punktu analizowanego zjawiska, ich współczynniki zawarto w tabeli 1.

Tabela 1. Współczynniki i wartości p-value dla zmiennych niezależnych w modelu liniowym objaśniającym liczbę kupowanych książek

Nazwa zmiennej	Współczynnik	P-value	Nazwa zmiennej	Współczynnik	P-value
Wyraz wolny	22,6953	0,0000	Dzieci	1,1712	0,5223
Wiek	0,0009	0,9924	Związek	1,7616	0,1963
Trwająca nauka	1,6821	0,3860	Częste oglądanie filmów i seriali	1,7638	0,1656
Praca	0,5723	0,7179	Korzystanie z serwisów VOD	4,4615	0,0457
Wykształcenie <i>średnie</i>	2,5323	0,3297	Opłacanie usług VOD	0,1217	0,0000
Wykształcenie wyższe	4,8857	0,0665	Korzystanie z biblioteki	6,3504	0,0000
Mieszkanie w mieście	2,2654	0,1055	Liczba czytanych książek w ciągu roku	0,4253	0,0000
Dobra sytuacja finansowa	0,7721	0,5359			

Źródło: opracowanie własne.

Największy korzystny wpływ na liczbę kupowanych książek ma liczba przeczytanych egzemplarzy. Przeczytanie o 10 książek więcej w ciągu roku powoduje średni wzrost zakupionych pozycji o ok. 4,25, zakładając niezmiennosc pozostałych czynników. Na wzrost liczby zakupionych książek wpływa również to, czy dana osoba opłaca subskrypcję serwisów VOD. Osoby takie są skłonne zakupić przeciętnie o 0,12 książek więcej, *ceteris paribus*. Jednakże osoby, które korzystają z takich usług, kupują średnio o 4,46 mniej egzemplarzy rocznie, a tym bardziej osoby, które deklarują częste lub bardzo częste oglądanie filmów i seriali. Przy założeniu niezmienności pozostałych zmiennych jest to o 1,76 książek mniej.

Najbardziej negatywnie wygląda korzystanie z biblioteki. Ankietowani mając możliwość wypożyczenia książki, kupują średnio o 6,35 egzemplarza mniej. Również wysokie oddziaływanie niesie posiadanie wyższego (-4,89) lub średniego (-2,53) wykształcenia i mieszkanie w mieście (-2,27). Wysoce prawdopodobne jest, że osoby mieszkające na wsi kupią więcej książek ze względu na utrudniony dostęp do biblioteki lub ograniczone zasoby księgozbiorów oraz prowadzą zupełnie inny tryb życia niż osoby mieszkające w większych miastach.

Chcąc potwierdzić, które ze zmiennych wpływają korzystnie na liczbę kupowanych książek, utworzono model logitowy, którego celem było określenie, jakie czynniki przyczyniają się do wyboru głównego źródła dostępu do książki. Zmienną zależną był zakup nowej książki w sklepie lub księgarni. Obliczono parametry, a ich istotność potwierdzono testem *t*-Studenta i Warda. Wyniki zaprezentowano w tabeli 2.

Tabela 2. Wyniki estymacji modelu logitowego objaśniającego zakup nowych książek

Nazwa zmiennej	Ocena parametru β	Wartość p-value dla statystyki <i>t</i> -Studenta	Wartość p-value dla statystyki Walda
Wyraz wolny	0,2270	0,0158	0,0156
Dzieci	0,2627	0,0017	0,0000
Czytanie powyżej 20 książek rocznie	0,5222	0,0000	0,0000
Korzystanie z biblioteki	0,7512	0,0000	0,0016
Miesięczne wydatki na książki powyżej 50 zł	0,9570	0,0000	0,0081
Kupowanie e-booków	0,2143	0,0082	0,0463
Miesięczne wydatki na VOD powyżej 30 zł	0,1660	0,0466	0,0000

Źródło: opracowanie własne.

Statystyka χ^2 jest równa 271,9568 o 6 stopniach swobody, wartość p-value jest w przybliżeniu równa 0, zatem oceny parametrów są łącznie istotne. Logarytm wiarygodności ma wartość 1015,42. Obliczono *likelihood ratio index* – wynosi on 0,2112, oraz korektę tego wskaźnika – R2CS jest równa 0,2528. Unormowany wskaźnik R2CU wynosi 0,3379, a więc model objaśnia w 33,79% przypisanie do grupy osób najczęściej pozyskujących swoje książki ze sklepów bądź nie. Jest to objaśnianie w umiarkowanym stopniu, jednak wystarczające do zastosowania tego modelu w niniejszym badaniu.

Iloraz szans obliczany jest przez podniesienie podstawy logarytmu naturalnego do potęgi równej ocenie parametru β , tzn. e^β . Prawdopodobieństwo zakupu nowej książki jest wyższe dla osób, których średnie miesięczne wydatki na książki wynoszą powyżej 50 zł miesięcznie oraz ponad 30 zł za usługi VOD. Czytelnicy, mający dzieci, korzystający z biblioteki, kupujący e-booki lub czytający powyżej 20 książek rocznie są bardziej skłonni do korzystania z tańszych źródeł książki.

Dla osób bezdzietnych prawdopodobieństwo częstszego zakupu nowych egzemplarzy jest prawie 1,7 razy większe niż dla rodziców przy założeniu, że wartości po-

zostałych czynników pozostaną niezmiennione. Wśród osób wydających na książki ponad 50 zł miesięcznie szansa na to, że przeważnie kupują je w sklepie, jest prawie 6,8 razy większa, *ceteris paribus*. Dla czytelników czytających mniej niż 20 książek w ciągu roku prawdopodobieństwo, że nabywają głównie nowe egzemplarze, jest ponad 2,8 razy większe niż dla osób czytających więcej, zakładając stałość pozostałych zmiennych. Czytając wiele pozycji, zakup nowych może być nieopłacalny, więc osoby takie korzystają z biblioteki lub odkupują używane egzemplarze. Czytelnicy, którzy nie korzystają z wypożyczalni publicznych, są 4,5 razy bardziej skłonni kupować książki ze sklepów lub księgarni.

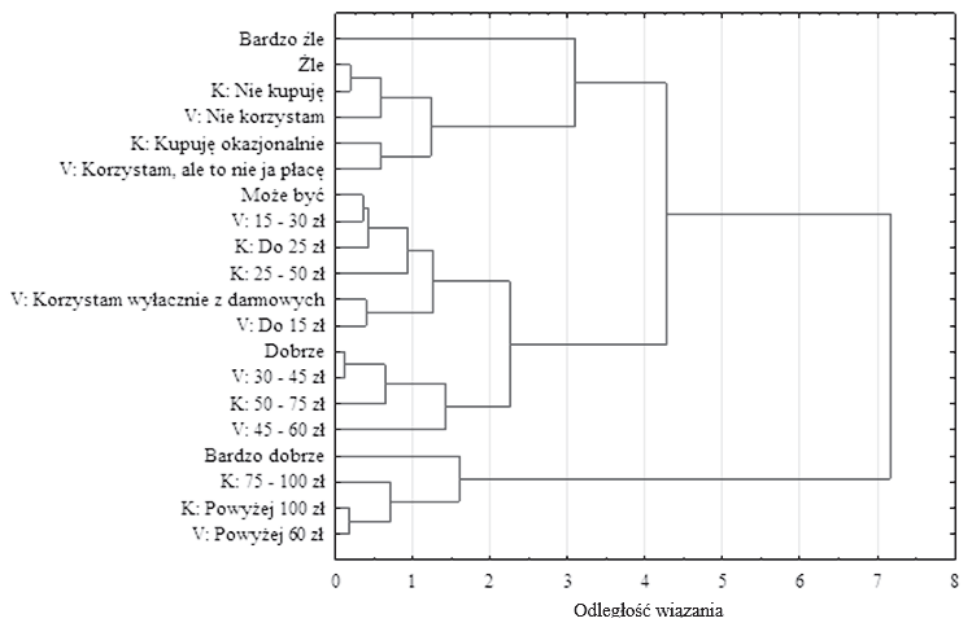
Postanowiono zbadać trafność zaklasyfikowania ankietowanych. Według ich odpowiedzi 45% dokonuje zakupu głównie w sklepach, zatem ustanowiono wartość progową równą 0,5 ze względu na podobny rozkład prawdopodobieństwa kupienia nowych książek i korzystania z alternatywnych źródeł. Poprawnie przypisano 296 osób, które kupują, czyli 69% dobrze zaklasyfikowanych, oraz 387 czytelników (76,79%), którzy nie kupują nowych książek, zatem całkowita trafność poprawnego przypisania przypadków stanowi 73,2%. Za pomocą miernika Huberty'ego zbadano, czy oszacowany model jest lepszy niż losowe przypisanie do grupy. Miernik wynosi 0,4641. Jest on większy od zera, więc użycie tego modelu logitowego niesie ze sobą większe korzyści niż losowa przynależność. Redukcja błędów jest równa 46,41%.

Średnia cena jednostkowa nowego egzemplarza wynosi ok. 50 zł, natomiast oferty za używaną sztukę wahają się między 5 a 15 zł. W przypadku pojedynczej miesięcznej subskrypcji VOD jest to koszt w wysokości 15-30 zł, aczkolwiek w niektórych przypadkach istnieje możliwość współdzielenia kont z innymi użytkownikami, przez co ostateczna kwota przypadająca na jedną osobę może być niższa (Krajewski, 2023). Najczęściej ankietowani wskazywali, że kupują książki okazjonalnie oraz korzystają z serwisów VOD, ale ktoś inny opłaca subskrypcję. Biorąc pod uwagę jedynie konkretne kwoty wskazane przez respondentów, dominują wydatki w okolicy średniej każdego z produktów, tzn. książki w przedziale 25-50 zł za egzemplarz oraz serwisy VOD 15-30 zł miesięcznie. Rozkład odpowiedzi przedstawiono w tabeli 3. Postanowiono sprawdzić, czy istnieje zależność między tymi wydatkami. Przeprowadzono test χ^2 dla zestawu odpowiedzi ankietowanych. Statystyka χ^2 wynosi 97,28 dla 42 stopni swobody, natomiast p-value jest bliskie 0, zatem można odrzucić hipotezę o niezależności wydatków. Biorąc pod uwagę jedynie grupę osób o liczebności 382, które wskazały konkretne wartości swoich wydatków, miesięczne koszty zakupu książek i subskrypcji są zależne. χ^2 wynosi 34,05 o 16 stopniach swobody, a p-value jest równe 0,0054. Współczynnik korelacji tau Kendalla wynosi 0,18, a p-value jest mniejsze od 0,05, co świadczy o słabym, chociaż istotnym wzajemnym wpływie wydatków. Im większe wydatki na książki, tym również większe na subskrypcję serwisów VOD.

Tabela 3. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczący miesięcznych opłat serwisów VOD i wydatków na książki

Zakup książek	Subskrypcje serwisów VOD							
	Nie korzystam	Korzystam tylko z darmowych	Korzystam i płaci ktoś inny	Do 15 zł	15-30 zł	30-45 zł	45-60 zł	Ponad 60 zł
Nie kupuję	15	9	25	14	20	15	11	7
Kupuję okazjonalnie	24	28	68	38	49	32	16	18
Do 25 zł	15	9	15	18	20	17	17	8
25-50 zł	14	16	19	20	36	21	29	19
50-75 zł	5	6	17	7	19	14	17	15
75-100 zł	11	5	11	1	17	12	9	19
Więcej niż 100 zł	9	2	8	6	4	9	14	14

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 5. Grupowanie zmiennych użytych w analizie korespondencji

Źródło: opracowanie własne.

Mogłoby się wydawać, że osoba, która uważa swoją sytuację finansową za dobrą lub bardzo dobrą, będzie wydawać więcej pieniędzy na rzeczy, które sprawiają jej przyjemność. Przeprowadzono wielowymiarową analizę korespondencji w celu

potwierdzenia, czy to przypuszczenie jest prawdziwe. Inercja całkowita wynosi 5,6667. Bazując na wykresie osypiska, wybrano trójwymiarową przestrzeń rzutowania, dla której skumulowany procent bezwładności wynosi 14,78%. Jest to słabe odwzorowanie, jednak ma ono charakter wyłącznie poglądowy, aby sprawdzić, czy osoby o lepszej sytuacji finansowej przeznaczają więcej pieniędzy na książki lub serwisy VOD. Biorąc pod uwagę otrzymane współrzędne z trójwymiarowego rozkładu rozrzutu, obliczono odległości między nimi i utworzono dendrogram, korzystając z metody Warda. Zaprezentowano go na rysunku 5.

Wyniki analizy potwierdzają założenie, że średnie wydatki na czytanie i oglądanie zwiększają się wraz z polepszeniem sytuacji finansowej. Osoby, które opisują swoją sytuację jako złą lub bardzo złą, najczęściej wstrzymują się od kupna książek oraz subskrypcji. Osoby mówiące co najmniej dobrze o swoich finansach mogą uważać takie koszty za niewielkie i warte wydania stosunkowo niskiej dla nich kwoty za wypełnienie wolnego czasu, które sprawi im przyjemność.

5. Zakończenie

Rynek książki nie jest stabilny. Wpływa na niego wiele czynników o charakterze globalnym, o czym świadczy, np. tymczasowy wzrost stanu czytelnictwa w trakcie pandemii koronawirusa, krajowym – starania o ustanowienie zerowego VAT-u na książki, oraz inflacja, a także powody indywidualne. Przez codzienne obowiązki, pracę i naukę coraz bardziej problematyczne staje się znalezienie czasu na czytanie. Nawet jeżeli się to uda, często zmęczenie zniechęca do sięgnięcia po lekturę, zatem przeważnie wybierane są czynności niewymagające większego wysiłku, jak oglądanie telewizji.

Sytuacja finansowa nie jest obecnie przeszkodą w czytaniu, co wykazało badanie ankietowe, gdyż osoby zainteresowane daną książką mają możliwość skorzystania z innych źródeł. Jednak za wysoka cena egzemplarzy jest jedną z przyczyn kryzysowej sytuacji wydawnictw oraz księgarni, gdyż spada liczba bezpośrednio zakupionych książek. Do pozostałych powodów należy dostępność i cena materiałów oraz zagrożenie monopolem przez funkcjonowanie wielkich przedsiębiorstw, które są konkurencją dla mniejszych księgarni niesieciowych.

Wyniki badania ankietowego wykazały, że im lepsza sytuacja finansowa, tym wyższe wydatki na książki. Jednakże takie osoby przeważnie kupują mniej egzemplarzy. Ponadto im większe opłaty za usługi VOD, tym większe miesięczne wydatki na książki wśród osób lubiących czytać. Istotnym wynikiem sondażu jest również to, że dla osób czytających więcej niż 20 książek rocznie prawdopodobieństwo zakupu nowej książki z księgarni lub sklepu jest niższe niż dla osoby, która czyta mniej.

Najważniejszą przeszkodą, która doprowadza do upadku rynku książki, jest brak czasu obecnych konsumentów i potencjalnych czytelników. Tryb życia, jaki prowadzą ludzie w dzisiejszych czasach, skutecznie odciąga od lektury, przez co maleją szanse na ponowny rozkwit rynku i przywrócenie znaczenia książki.

Literatura

- Aczel, A. i Sounderpandian, J. (2019). *Statystyka w zarządzaniu*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Awolusi, D. (2023). *Nie będzie tańszych książek w 2023 r. Rząd nie zgodził się na książki bez VAT*. Granice.pl. Pobrano 4 kwietnia 2024 z <https://www.granice.pl/news/zerowy-vat-na-ksiazk-czy-beda-ksiazki-bez-vat/19906>
- Balicki, A. (2013). *Statystyczna analiza wielowymiarowa i jej zastosowania społeczno-ekonomiczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Bernal, A. (2014). Przerzucalność podatku od towarów i usług na rynku książek. *Ruch prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 76(4), 297-315. <https://doi.org/10.14746/rpeis.2014.76.4.20>
- Dobrołęcki, P. i Waszczyk, P. (2015). *Jubilat stawia na rozwój*. Rynek-książki.pl. Pobrano 2 kwietnia 2024 z <https://rynek-ksiazki.pl/czasopisma/jubilat-stawia-na-rozwoj/>
- Grześkowiak, A. (2006). Regresja logistyczna, s. 208-231, 236-247. W: A. Stanimir (red.), *Analiza danych marketingowych Problemy, metody, przykłady*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego
- Instytutksiążki.pl. (2022, 27 maja). *Opublikowano wyniki badania „Czytelnicy w sieci”*. Pobrano 1 kwietnia 2024 z <https://instytutksiazki.pl/aktualnosci,2,opublikowano-wyniki-badania--%E2%80%9E-czytelnicy-w-sieci%E2%80%9D,7648.html>
- Klukowski, B. i Tobera, M. (2013). *W tym niezwykłym czasie. Początki transformacji polskiego rynku książki (1989-1995)*. Wydawnictwo Akademickie Sedno.
- Krajewski, R. (2023). *Ile zapłacimy za platformy streamingowe w 2023 roku? Wszystkie subskrypcje to koszt kilku tysięcy złotych*. Gram.pl. Pobrano 5 kwietnia 2024 z <https://www.gram.pl/news/ile-zaplacimy-za-platformy-streamingowe-w-2023-roku-wszystkie-subskrypcje-to-koszt-kilku-tysiecy-zlotych>
- Kukuła, K., Goryl, A., Jędrzejczyk, Z., Osiewalski, J. i Walkosz, A. (2009). *Wprowadzenie do ekonometrii*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Malevergne, Y., i Sornette, D. (2006). *Extreme Financial Risks: From Dependence to Risk Management*. Springer-Verlag.
- Piątowska, M. (2008). *Repetitorium ze statystyki*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rusnak, Z. (2003). Testowanie hipotez nieparametrycznych, s. 291-308. W: S. Ostasiewicz, Z. Rusnak, i U. Siedlecka, *Statystyka. Elementy teorii i zadania*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu.
- Rynek-książki.pl. (2022, 19 stycznia). *Drastycznie wzrosły koszty produkcji książek*. Pobrano 2 kwietnia 2024 z <https://rynek-ksiazki.pl/czasopisma/drastycznie-wzrosly-koszty-produkcji-ksiazek/>
- Skwarnicki, M. (1960). Czytelnictwo i metody jego badania. W: S. Tazbir (red.), *Problemy czytelnictwa w wielkich miastach. Krajowa Konferencja Bibliotekarska w Warszawie (2-4 czerwca 1958). Referaty – przebieg obrad*, 241-253. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich.
- Stanimir, A. (2012). Różne techniki prezentacji powiązań kategorii zmiennych niemetrycznych *Ekonometria = Econometrics*, 3(37), 9-25.
- Stat.gov.pl. (2024, 25 marca). *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w lutym 2024 r*. Pobrano z <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/informacje-o-sytuacji-spoleszno-gospodarczej/sytuacja-spoleszno-gospodarcza-kraju-w-lutym-2024-r-,1,142.html>
- Zasacka, Z. i Chymkowski, R. (2023). *Stan czytelnictwa książek w Polsce w 2022 roku*. Biblioteka Narodowa.
- Zasacka, Z. i Chymkowski, R. (2022). *Stan czytelnictwa książek w Polsce w drugim roku pandemii (2021-2022)*. Biblioteka Narodowa.

The Impact of Selected Socio-Economic Factors on the Book Market in Poland

Abstract: The main aim of this article is to investigate the influence of socio-economics factors on the book market in Poland, that has been experiencing a crisis for several years. The research was based on the analysis of available literature and also a web-based survey was conducted. The purpose of the survey was to explore readers' consumer behaviour. The survey results were presented and analysed using regression and logit model, analysis of non-linear dependencies, discrimination and correspondence analysis with Ward's clustering. A declining books' demand is caused not only by the cost of production but mostly by people's lifestyle, because of work and housework there is no more time for reading.

Keywords: book market, reading, book, dependency analysis, correspondence analysis, Ward's method